

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

EDUSKUNNAN
OIKEUSASIAMIEHEN
KERTOMUS VUODELTA
2017

Vammaisten henkilöiden oikeudet

3.3

Vammaisten henkilöiden oikeudet

3.3.1

ERITYISTEHTÄVÄ VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIEN TOTEUTTAMISESSA

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (CRPD) ja sen valinnaisen pöytäkirjan ratifioiminen toi 10.6.2016 oikeusasiamiehelle uuden erityistehtävän, josta säädetään oikeusasiamiehestä annetussa laissa. YK:n vammaisyleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaisesti tehtävistä huolehtivat oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta, jotka yhdessä muodostavat Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution.

Vammaisyleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Syrjintäkielto, esteettömyys ja saavutettavuus ovat sopimuksen johtavia periaatteita. Yleissopimuksessa korostetaan vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuutta osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon.

3.3.2

KANSALLISEN RAKENTEN TEHTÄVÄT

Vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistäminen, seuranta ja suojelu edellyttävät ihmisoikeusinstituution kaikkien toimijoiden osallistumista. Edistämisellä tarkoitetaan tulevaisuuteen suuntautuvaa aktiivista toimintaa, kuten ohjausta, neuvontaa, koulutusta ja tiedon jakamista. Seuran tavoitteena on selvittää, miten hyvin vammaisten ihmisten oikeudet toteutuvat muodollisesti ja tosiasiallisesti.

Seurannalla tarkoitetaan vammaisyleissopimuksen sopimusvelvoitteiden käytännön toteuttamiseen liittyvän tiedon kokoamista ja jatkokäyttöä siten, että sopimusvelvoitteiden toteuttami-

nessa havaitut puutteet korjaantuisi. Suojelemisella tarkoitetaan valtion suoraa sekä välillistä suojeluvelvoitetta yleissopimuksessa määrättyjen oikeuksien mahdollisia loukkauksia vastaan.

OIKEUSASIAMIES

Oikeusasiamies suojelee, edistää ja seuraa yleissopimuksen täytäntöönpanoa oman toimivaltansa puitteissa. Oikeusasiamiehen tehtävänä on julkisen vallankäytön lainmukaisuuden sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta (suojaelu). Oikeusasiamiehen toiminta on kehittynyt ajan myötä perus- ja ihmisoikeuksia edistäväksi. Kanteluratkaisuissa ja tarkastuksilla ei tutkita pelkästään menettelyn laillisuutta, vaan pyritään ohjaamaan viranomaista tai valvottavaa kohdetta perus- ja ihmisoikeuksia mahdollisimman hyvin toteutamaan menettelyyn.

Oikeusasiamiehen toiminnassa valvonta ja seuranta liittyvät toisiinsa, koska laillisuusvalvonassa tehty havainnot epäkohdista vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamisessa ovat myös seurantaa, jossa arvioidaan miten sopimusvelvoitteet toteutuvat yleisellä tasolla käytännössä. Oikeusasiamiehen käytännön mukaan perus- ja ihmisoikeuksien loukkaukset pitää ensisijaisesti estää.

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvonta toteutuu suurelta osin kanteluiden tutkinnan kautta, mutta epäkohtia tutkitaan myös omasta aloitteesta ja tarkastuskäynnillä. Oikeusasiamies toimii laillisuusvalvonnan ohella YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan mukaisena kansallisena valvontaelimenä (OPCAT). Valvontaelin tekee tarkastuksia paikkoihin, muun muassa kehitysvammaisten henkilöiden asumisyksiköihin, joissa pidetään tai voidaan pitää vapautensa menettäneitä henkilöitä.

Oikeusasiamies voi tätä tehtävää hoitaessaan käyttää apunaan nimeämiään asiantuntijoita, kuten vammaisia henkilöitä, joilla on kansallisen

valvontaelimen tarkastustehtävän kannalta merkityksellistä asiantuntemusta. Vammaisten ihmisoikeuskomitean kaksi jäsentä on lokakuussa 2017 perehdytetty ulkopuolisiksi asiantuntijoiksi valvontaelimen tarkastuksille. Toiminnassa on lisätty ja tullaan lisäämään yhteistyötä vammaisten henkilöiden ja vammaisjärjestöjen kanssa myös muulla tavoin.

IHMISOIKEUSKESKUS

Ihmisoikeuskeskuksen ydintehtäviin kuuluu perus- ja ihmisoikeuksien edistäminen sekä niiden toteutumisen seuranta. Oikeusasiamiehestä poiketen Ihmisoikeuskeskus ei käsittele kanteluita tai toteuta laillisuusvalvontaa. Ihmisoikeuskeskuksen toimivalta ei ole rajattu yksistään viranomaistoimintaan, vaan vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistäminen ja seuranta ulottuvat myös yksityisiin toimijoihin.

Ihmisoikeuskeskuksen lakisääteisenä edistämistehtävänä on:

- perus- ja ihmisoikeuksia koskevan tiedotuksen, kasvatuksen, koulutuksen ja tutkimuksen sekä näihin liittyvän yhteistyön edistäminen,
- aloitteiden ja lausuntojen antaminen perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi, sekä
- perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja turvaamiseen liittyvään eurooppalaiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön osallistuminen.

Perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja toteuttamiseen liittyvistä tehtävistä tärkein on kansainvälisten ihmisoikeussopimusten noudattamisen, kansainvälisten valvontaelinten Suomea koskevien suositusten ja päätelmien toimeenpanon sekä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomioiden täytäntöönpanon riippumaton seuranta. Seurantaa tukeva lakisäateinen tehtävä on selvitysten laatiminen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta.

Toimikauden läpileikkaavat teemat olivat Ihmisoikeuskeskuksen roolin vakiinnuttaminen vammaisten henkilöiden oikeuksien laajalla toimijakentällä ja pitkäjänteisen toiminnan suunnittelu. Näissä teemoissa tehdyn työn johdosta Ihmisoikeuskeskuksen strategiset painopisteet

kohdentuvat aikaisempaa selkeämmin toimintoihin, jotka tuottavat lisäarvoa vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämisessä ja seurannassa.

Toimintakauden aikana hyväksytyt vammaisasioiden strategiset painopisteet ovat:

- yhteiskunnallisen osallisuuden edistäminen
- päätöksentekoon osallistumisen edistäminen
- yhdenvertaisuuden edistäminen
- itsemääräämisoikeuden edistäminen
- vammaisten oikeuksien toteutumisen seurannan kehittäminen ja toteuttaminen

Vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen osallisuuden edistämisen kohdalla työelämä sekä esteettömyys ja saavutettavuus nousivat erityisiksi teemoiksi. Toimintakauden aikana käynnistettiin kampanjayhteistyö yhdenvertaisuusvaltuutetun kanssa. Yhteistyössä tuotettavan mediakampanjan tavoitteena on muuttaa asenteita vammaisia henkilöitä kohtaan yhteiskunnassa ja lisätä vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteiskunnassa. Kampanjalla pyritään lisäämään tietoisuutta vammaisten henkilöiden asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa ja heidän oikeuksistaan.

Ihmisoikeuskeskus käänntti kansallisille kielelle ja julkaisi vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean antamaa kaksi ensimmäistä yleiskommenttia, yhdenvertaisuus lain edessä (12 artikla) ja esteettömyys ja saavutettavuus (9 artikla).

Ihmisoikeuskeskus järjesti esteettömyyttä ja saavutettavuutta käsittelevän teemaseminaarin 1.6.2017. Seminaarissa käsiteltiin ajankohtaisia kansallisia esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyviä säädöshankkeita, mukaan lukien rakennettu ympäristö ja sähköiset palvelut. Keskustelun taustana toimi CRPD-komitean yleiskommentti esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Paneelikeskustelussa keskustelijat korostivat, että esteettömyyden ja saavutettavuuden varmistaminen etukäteen on järkevämpää kuin jälkikäteen. Tilaisuus järjestettiin yhteistyössä vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE) kanssa.

Ihmisoikeuskeskus järjesti toimintakauden aikana vammaisjärjestöille suunnatun oikeussuojakeinojen työpajahankkeen. Hankkeen tarkoituksena oli perehdyttää osallistujat syrjinnän vastaiseen lainsäädäntöön ja kehittää heidän valmiuksiaan ja madaltaa kynnystä hyödyntää olemassa olevia oikeussuojakeinoja syrjintäasioissa.

Ihmisoikeuskeskus laati yhteistyössä Vammaisfoorumi ry:n kanssa verkkokyselyn vammaisten henkilöiden oikeuksista. Verkkokyselyn tulokset palvelevat Ihmisoikeuskeskuksen vammaisten henkilöiden oikeuksien seurantatyötä. Yhteistyö tuottaa myös arvokasta tietoa Vammaisfoorumi ry:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle antamaan rinnakkaisraporttiin kesällä 2018. Ihmisoikeuskeskus on laatinut toimintakauden aikana ensimmäisen strategiaperinnsä perus- ja ihmisoikeuksien seurannasta. Strategiassa on oma kappale vammaisten henkilöiden oikeuksien seurannasta.

Ihmisoikeuskeskus ja eduskunnan oikeusasiamiehen edustaja tapasivat 28.2.2017 valtion liikuntaneuvoston yhdenvertaisuus- ja tasa-arvojooston CRPD-työryhmän jäseniä. Tapaamisessa keskusteltiin vammaisyleissopimuksen artiklasta 30 ja mahdollisista yhtymäkohdista, joita ihmisoikeusinstituutiolla voisi olla vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen liikunnan edistämisessä.

Vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK) kokoontui toimintakauden aikana yhdeksän kertaa. Kokouksissa suunniteltiin ja linjattiin komitean toimintaa, keskusteltiin eri teemoista ja kuultiin komitean ulkopuolisten asiantuntijoiden alustuksia eri teemoista. Komitea kuuli asiantuntija-alustuksia muun muassa sote- ja maakuntauudistuksesta, kouluterveyskyselystä, vammaisten lasten kuulemisesta sekä itsemääräämisoikeuden toteutumisesta kehitysvammahuollon asumispalveluisa. Myös kanslian vammaistiimi osallistui komitean toimintaan.

Komitea laati toimikauden aikana yhden esityksen Ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle. Esityksessään komitea esitti huolensa siitä, että vammaisia henkilöitä ei osallisteta riittävästi sote- ja maakuntauudistukseen. Ihmisoikeusvaltuuskunta piti tärkeänä, että komitean esitys saatetaan sosiaali- ja terveysministeriön sekä vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE) tietoon mahdollisia jatkotoimenpiteitä varten.

Ihmisoikeuskeskus piti omassa vastauksessaan tärkeänä, että selvitetään, mitä YK:n vammaisyleissopimuksen osallistamisveloitte tarkoittaa käytännössä ja miten veloitetta pitäisi kansallisella tasolla toteuttaa. Komitean tekemän esityk-

sen johdosta Ihmisoikeuskeskus päätti sisällyttää tutkimustoimeksiannon osallistamisveloitteesta vuoden 2018 toimintasuunnitelmaan.

VAMMAISTIIMI

Kanslian vammaistiimi kokoontui kahdeksan kertaa. Vammaistiimiin kuului kolme oikeusasiamiehen asiantuntijaa ja yksi Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntija. Vammaistiimi oli vuoden 2017 aikana tiiviisti yhteistyössä vammaisten ihmisoikeuskomitean kanssa. Komitean tai vammaistiimin kokouksissa esiin tulleista asioista keskusteltiin luontevasti puolin ja toisin, koska kaksi vammaistiimin jäsentä oli asiantuntijajäsenenä myös ihmisoikeuskomiteassa.

Vammaistiimissä päivitettiin oikeusasiamiehen kanslian tarkastuksille lomake, jossa ohjattiin arvioimaan kaikilla OA:n tarkastuksilla fyysistä esteettömyyttä, tieto- ja viestintäympäristön esteettömyyttä ja saavutettavuutta sekä tekemään muita havaintoja vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta tarkastuskohteessa. Lomake esiteltiin myös vammaisten ihmisoikeuskomitealle ja sen jäsenillä oli mahdollisuus kommentoida sitä.

Viranomaisyhteistyötä on ollut Valviran ja aluehallintovirastojen sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan kanssa. Aluehallintovirastojen kanssa yhteistyö on liittynyt tarkastuksiin ja tarkastuskohteiden valintaan.

Vammaistiimin jäsenet osallistuivat eduskunnan vammaisasian yhteistyöryhmän (VAMYT) järjestämiin vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeviin tilaisuuksiin. Kaksi vammaistiimin jäsentä osallistui Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen ylläpitämän Vammaispalvelun käsikirjan laukirahmnan kokouksiin, joissa käsitellään muun muassa uusinta vammaispalveluihin liittyvää oikeuskäytäntöä ja seurataan vammaispalvelulain uudistamistyötä.

Vammaistiimissä on vuoden 2017 aikana muun muassa kartoitettu kansallisen rakenteen tehtävän sisältöä oikeusasiamiehen kansliassa ja Ihmisoikeuskeskuksessa sekä pohdittu osallistamisen ja yhteistyön keinoja vammaisten ihmisoikeuskomitean kanssa. Vammaistiimin kokouksessa kuultiin alustus vammaisen lapsen kuulemisesta, johon koko kanslialla oli mahdollisuus osallistua. Kans-

lian ulkoisten verkkosivujen uudistamisen yhteydessä vammaistiimi teki ehdotuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista laadittavien verkkosivujen sisällöstä.

Vammaistiimin jäsenet osallistuivat oikeusasiamiehen kanslian edustajana kahteen tutkimukseen. Ensimmäinen oli Euroopan perusoikeusvalvontaviraston (FRA) kyselytutkimus itsenäisestä elämästä (CRPD art. 19) ja laitosten purusta. Toisessa puhelimitse toteutetussa haastattelussa karotettiin yhdenvertaisuuden toteutumista valtion tuella rahoitetuissa kehitysvammaisille henkilöille tarkoitetuissa asuntohankkeissa. Jälkimmäisen haastattelun toteutti ympäristöministeriön toimaksiannosta Kuntoutussäätiö yhteistyössä Referenssi Oy:n kanssa.

Vammaistiimin jäsenet olivat luennoimassa vammaispalveluiden neuvottelupäivillä asiakkaan oikeuksista OA:n ratkaisukäytännössä ja lainsäädännön soveltamisen kysymyksistä liittyen vammaisuuteen ja ikään, henkilökohtaisen avun päivillä henkilökohtaisesta avusta ja työstä ja valtio-neuvoston perus- ja ihmisoikeuskurssilla vammaisten henkilöiden oikeuksista. Lisäksi tiimin jäsen luennoi vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnassa (VANE) YK:n vammaissopimuksesta ja sen valinnaisesta pöytäkirjasta ja muiltiiton järjestämässä muistikonferenssissa muistisairaana ihmisoikeuksista laillisuusvalvojan näkökulmasta.

KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ

Kansainvälisen yhteistyön avulla Ihmisoikeuskeskus tavoittelee erityisesti syvempää substanssi-osaamista ja hyvien käytänteiden identifiointia. Toimintakauden aikana Ihmisoikeuskeskus osallistui CRPD-komitean järjestämään keskustelutalaisuuteen, jossa käsiteltiin luonnosta yleiskommentiksi 5 artiklasta.

Ihmisoikeuskeskus osallistui lisäksi aktiivisesti ENNHRI:n CRPD työryhmän toimintaan. CRPD työryhmä laati toimintakauden aikana lausunnon CRPD-komitean yleiskommenttiluonnoksesta liittyen 5 artiklaan. Tämä lausunto sisällytettiin yhteen GANHRI:n lausunnon kanssa ja annettiin CRPD-komitealle joulukuussa 2017. Ihmisoikeuskeskus antoi lisäksi oman lausunnon

CRPD-komitean luonnoksesta yleiskommentiksi 19 artiklasta.

Ihmisoikeuskeskus osallistui vammaisyleissopimuksen osapuolikokoukseen New Yorkissa. Ihmisoikeuskeskuksen aloitteesta GANHRI järjesti osapuolikokouksessa rinnakkaista tapahtuman, jossa käsiteltiin vammaisten henkilöiden osallistamista ihmisoikeusinstituutioiden toimintaan vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistämiseksi ja seurannassa. Lisäksi Ihmisoikeuskeskus järjesti osapuolikokouksessa paikalla oleille ihmisoikeusinstituutioiden edustajille kokouksen, jossa suunniteltiin, miten vammaisten henkilöiden oikeudet voisi näkyä paremmin GANHRI:n toiminnassa.

3.3.3 TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA AJANKOHTAISIA LAINSÄÄDÄNTÖHANKKEITA

YK:n vammaisyleissopimus määrittelee vammaisiksi henkilöiksi ne, joilla on sellainen pitkäaikainen, ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka voi vuorovaikutuksesta erilaisten esteiden kanssa estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Tämän määritelmän mukaisesti vammaisuus tulee nähdä henkilön vammasta tai sairaudesta aiheutuvan toimintarajoituksen ja yhteiskunnan välisenä suhteena.

Valtioneuvoston vuoden 2012 periaatepäätöksessä kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisestä asumisesta ja palvelujen turvaamisesta asetettiin päämääräksi, että vuoden 2020 jälkeen kukaan vammaisen henkilö ei asu laitoksessa. Kehitysvammaisia henkilöitä on arvioitu olevan Suomessa noin 40 000. Kehitysvammahuollossa palvelurakenteen muutos laitoshoidosta autettuun asumiseen on jatkunut koko 2000-luvun ajan.

Kehitysvammaisten henkilöiden laitosasumisen purkamisen osatavoitteena oli, että vuoteen 2016 mennessä laitoksissa asuu enintään 500 asukasta. Tämä ei kuitenkaan toteutunut. Kehitysvammaisten laitoshoidossa oli vuoden 2016 lopussa 920 asiakasta (1093 asiakasta v. 2015), joista pitkäaikaisasiakkaina oli yhteensä 795 henkilöä (962 v. 2015) (THL:n tilastoraportti 42/2017, 20.11.2017). Pitkäaikaisasiakkaina on laskettu asiakkaat, joil-

le on tehty pitkäaikaishoidon päätös tai jotka ovat olleet hoidossa yli 90 vuorokautta

Pitkäaikaisasiakkaista alle 18-vuotiaita oli vuoden 2016 lopussa 131 henkilöä ja lapsia laitoksessa oli kaiken kaikkiaan 191. Alle 18-vuotiaiden pitkäaikaisasiakkaiden määrä on pysynyt viimeisien vuosien ajan samalla tasolla (Sosiaalihuollon hoitoilmoitusrekisteri, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos).

Vuonna 2016 henkilökohtaisen avun saajia oli 21 079. Vastaava luku oli 6 598 vuonna 2009. Palvelu on ollut subjektiivinen oikeus vuoden 2009 syyskuusta lukien.

Vammaispalvelun mukaista kuljetuspalvelua saaneiden asiakkaiden määrä oli vuonna 2015 yhteensä 100 428. Vaikeavammaisten palveluasumissa asiakkaita oli vuonna 2015 yhteensä 5 737 henkilöä ja vuonna 2016 määrä oli 6 214. Koko maan tasolla palvelunsaajien määrä on ollut nouseva pidemmältä ajalta.

Kunnille on tullut uuteen kuntalakiin (410/2015) perustuva velvollisuus perustaa vammaisneuvosto. Kuntalaki on tullut tältä osin voimaan 1.6.2017. Kunnan on perustettava vammaisneuvosto ja annettava sille mahdollisuus vaikuttaa kunnan eri toimialojen toiminnan suunnitteluun, valmisteluun ja seurantaan. Vammaisneuvostossa tulee olla edustettuina vammaiset henkilöt sekä heidän omaisensa ja järjestönsä. Vammaisneuvosto voi olla useamman kunnan yhteinen.

Vammaisneuvostot eivät ole virallisia kunnan toimielimiä vaan kuulemis- ja vaikuttamiskanavia. Kuntalaissa korostetaan vammaisneuvostojen aktiivista roolia. Siinä myös edellytetään, että vammaisneuvosto saa tietoa hyvissä ajoin. Useat kunnat ovat laatineet itselleen vammaispoliittisen ohjelman, jonka pohjana on YK:n vammaisten oikeuksien yleissopimuksen periaatteet. Ohjelma toimii kunnassa vammaispoliittisena suunnannäyttäjänä. Se myös sitouttaa eri osapuolia vammaisten henkilöiden aseman parantamiseen kunnissa.

Valtioneuvosto antoi uuden asetuksen rakennuksen esteettömyydestä (241/2017). Se koskee rakennuslupia, joita haetaan 1.1.2018 jälkeen. Ympäristöministeriön mukaan asetus selkeyttää esteettömyyden rakentamiseen liittyviä vaatimuksia ja vähentää kuntien välisiä tulkintaeroja. Uudella asetuksella täsmennetään useita esteettömyyden ra-

kentamiseen liittyviä mittoja, jotka ovat olleet tähän saakka tulkinnanvaraisia.

Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017–2019 hyväksyttiin valtioneuvoston periaatepäätöksenä 16.2.2017. Toimintaohjelman yhtenä painopistealueena on itsemääräämisoikeus sosiaali- ja terveydenhuollossa.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) jatkaa itsemääräämisoikeuslainsäädännön valmistelua. Uudistuksen yhteydessä kehitysvammalain itsemääräämisoikeutta koskevat säännökset on tarkoitus siirtää yleislakiin. Itsemääräämisoikeuslainsäädännön muutostarpeita on lisäksi lastensuojelussa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa, jotka aikaisemmassa itsemääräämisoikeuslain valmistelussa jäivät pois. Muistisairaajat ovat suurin yksittäinen ryhmä, jota uudistus koskee.

Yksi pääministeri Juha Sipilän hallituksen kärkihankkeista on Osatyökykyisille tie työelämään (OTE), jonka tavoitteena on lisätä merkittävästi osatyökykyisten henkilöiden työssä pysymistä ja työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Sosiaali- ja terveysministeriön vastuulla oleva kärkihanke koostuu kahdeksasta projektista. Työkykykoordinaattorikoulutus on osa hallituksen OTE-kärkihanketta, joka tähtää siihen, että osatyökykyiset voivat jatkaa työelämässä tai työllistyvät avoimille työmarkkinoille. Vamma tai sairaus ei aina välttämättä tarkoita työkyvyttömyyttä eikä edes osatyökykyisyyttä. Työkykykoordinaattori on sote- ja työelämäpalvelujen asiantuntija, jonka tehtävänä on varmistaa, että työkyvyn alenema ei vie ketään työelämän ulkopuolelle.

Kärkihanke on osa sosiaalihuollon työllistymistä tukevan toiminnan ja työtoiminnan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistusta, jossa uudistetaan seuraavat palvelut: vammaisten henkilöiden työllistymistä tukeva toiminta (sosiaalihuoltolaki), vammaisten henkilöiden työtoiminta (sosiaalihuoltolaki), erityishuoltoon kuuluva työtoiminta ja työhönvalmennus (kehitysvammaisten erityishuollosta annettu laki) ja kuntouttava työtoiminta (laki kuntouttavasta työtoiminnasta).

EU:n Vammaiskortti (EU Disability Card) otetaan käyttöön Suomessa vuoden 2018 keväällä. EU:n Vammaiskortilla vammaiset ihmiset voivat Suomessa ja muissa EU-maissa todentaa vammaisuutensa tai avustajan tarpeensa. Vammaiskortti on vapaaehtoinen eikä sillä saa sosiaalietuuksia.

Vammaislainsäädännön uudistamista jatkettiin osana sosiaalihuollon lainsäädännön kokonaisuudistusta sekä valmisteilla olevaa palvelurakennuudistusta. Tavoitteeksi asetettiin, että vammaisten henkilöiden tarvitsemista erityispalveluista säädetään uudistetussa erityislaissa, joka koskee yhdenvertaisesti kaikkia vammaisryhmiä. Tämän lain valmistelua jatketaan virkatyönä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriössä.

LAUSUNTO

AOA antoi STM:lle lausunnon luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta (3414/2017).

3.3.4 LAILLISUUSVALVONTA

Vammaisten henkilöiden oikeuksien merkitys on näkynyt kanslian toiminnassa korostuneesti vuodesta 2014 lukien, jolloin oikeusasiamiehen vuosikertomukseen sisällytettiin ensimmäisen kerran erillinen jakso vammaisten henkilöiden oikeuksien laillisuusvalvonnassa tehdyistä havainnoista ja vammaisten oikeuksiin liittyvistä asioista muodostui oma asiaryhmä.

Asiaryhmän ratkaisijana toimi OA *Petri Jääskeläinen* ja pääesittelijänä vanhempi oikeusasiamiehensihteeri *Minna Verronen*. Sosiaalihuollon vammaisasiota esittelivät myös esittelijäneuvos *Tapio Rätty* ja vanhempi oikeusasiamiehensihteeri *Juha-Pekka Konttinen*.

Kaikki kanteluasiat tilastoidaan ensisijaisesti niiden viranomaistahojen ja hallinnonalojen (sosiaalihuolto, sosiaalivakuutus, terveydenhuolto, opetus- ja kulttuuriviranomaiset jne.) mukaan, joita ratkaisuihin arvioidaan. Laillisuusvalvonnassa voi tulla kaikilla hallinnon alueilla tarkasteltavaksi vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen. Tässä jaksossa käsitellään hallinnonalasta riippumatta sellaisia asioita, joissa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen on ollut keskeistä.

KANTELUT JA OMAT ALOITTEET

Asiaryhmään tilastoituja kanteluita ja omia aloitteita ratkaistiin 242. Määrä oli edellisvuotta (171) ja aiempia vuosia suurempi. Omia aloitteita OA ratkaisi seitsemän. Kolmessa omassa aloitteessa oli kyse eräiden ennakköännestyspaikkojen esteettömyydestä ja vaalisalaisuuden turvaamisen puutteista.

Toimenpiteisiin johti 62 asiaa (27 %). Toimenpideprosentti on oikeusasiamiehen kanslian keskiarvoa (18) korkeampi. Kahdessa asiassa annettiin huomautus ja yhdessä asiassa tehtiin esitys. Käsitetyksen lausumiseen johti 41 ja muuhun toimenpiteeseen 13 asiaa. Toimenpiteisiin johtaneiden tapausten lukuisuuden vuoksi läheskään kaikkia vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevia ratkaisuja ei ole mahdollista selostaa tai edes mainita tässä kertomuksessa.

Monet ratkaisut koskivat kuntien sosiaaliviranomaisia. Tämä johtuu siitä, että kunnan tehtävänä on huolehtia sosiaalipalvelujen, kuten kehitysvammaisten erityishuollon ja vammaisuuden perusteella järjestettävien palvelujen ja tukitoimien, järjestämisestä. Eniten vammaisia henkilöitä koskevia ratkaisuja (yhteensä 150 ja 130 vuonna 2016) oli siten sosiaalihuollon asiaryhmässä. Vammaispalvelulain henkilökohtaista apua koski 40 ratkaisua, kuljetuspalveluita 34 asiaa ja kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksia 22 asiaa.

Sosiaalivakuutuksen piiriin kuuluvia asioita ratkaistiin kertomusvuonna 34 ja opetuksen 12. Mielenterveyskuntoutujien asioita käsitellään terveydenhuollon jaksossa ja muistisairaiden henkilöiden asioita vanhusten oikeuksien jaksossa eikä näiden asioiden kanteluiden määrää ole juurikaan huomioitu nyt esitetyssä ratkaistujen asioiden kokonaismäärässä.

Vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin liittyvissä kanteluissa oli kysymys muun muassa palveluita koskevasta päätöksentekovelvollisuuden laiminlyönnistä, asiakasmaksuista, kantelijan kohtelusta asiakaspalvelutilanteesta tai asumisyksikössä, hakemuksen käsittelyn viivästyttämisestä ja kunnan palveluista antamista soveltamisohjeista sekä palvelun järjestämisestä.

Sosiaalivakuutuksessa arvioitavina olivat Kelan menettely vammaisten tulkkauksen palvelun järjestäjänä ja etuuksien, kuten vammaistuen ja kun-

toutustuen, myöntäjänä. Opetusasioissa esiintyvä epäkohta oli edelleen puutteet oikeusturvan toteutumisessa erityisesti silloin, kun opetuksen järjestäjän ja vanhempien näkemykset lapsen oppimisen ja koulunkäynnin tuen tarpeesta ja sen järjestämisestä eroavat toisistaan. Terveystieteidenhuollossa oli kysymys vammaisen henkilön hoidosta ja kohtelusta, lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineen korvaamisesta, lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämisestä ja riittävän terveystieteiden palvelun järjestämisestä sekä vammaisuuden huomioimisesta vankisairaalaissa.

TARKASTUKSET

Kertomusvuonna tehtiin enemmän tarkastuksia vammaisten henkilöiden asumisyksiköihin kuin edellisinä vuosina. Tarkastuksia tehtiin 20, joista 19 kohdistui kehitysvammaisten asiakkaiden asumisyksiköihin. Kolmessa kohteessa oli asiakkaita tahdosta riippumattomassa erityishuollossa (Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden kuntayhtymän, Siun soten, tehostetun palveluasumisen Honkatähden yksikössä, Vaalijalan kuntayhtymän sekä aikuisten kuntoutusyksikkö Satamassa että aikuisten tutkimus- ja kuntoutusyksikkö Kaislassa).

Tarkastuksia on tehty erityisesti kehitysvammaisten ja vaikeavammaisten asiakkaiden yksiköihin, jotka kuuluvat myös kansallisen valvontaelimen (OPCAT) piiriin. Kohteina oli sekä kuntayhtymien että kuntien omia yksiköitä, että yksityisten palveluntuottajien ylläpitämiä palveluyksiköitä (kuten Rinnekoti-Säätiö), joilta kunta oli ostanut palveluita.

Ennalta ilmoittamattomia tarkastuksia tehtiin yksitoista. Muista tarkastuksista oli ilmoitettu etukäteen ja kohteista oli hankittu etukäteen asiakirjaselvitystä muun muassa rajoitustoimenpiteistä tehdyistä kirjauksista ja päätöksistä. Näin menetellen saadaan esitetietoa yksikön toiminnan laadusta. Tarkastuskohdetta oli pyydetty etukäteen ilmoittamaan asukkaiden omaisille ja läheisille mahdollisuudesta keskustella luottamuksellisesti tarkastajien kanssa. Kehitysvammaisten asumisyksiköistä tarkastettiin ennalta ilmoitetusti yhdeksän. Luetelo tarkastuskohteista on liitteenä 6.

Esteettömyyden, saavutettavuuden ja osallisuuden edistäminen ovat vammaisyleissopimuksen läpileikkaavia teemoja, jotka huomioidaan kansallisen tarkastustoiminnassa. Vammaisyleissopimuksen 9 artiklassa säädetään esteettömyydestä ja täysimääräisestä osallistumisesta sekä yhdenvertaisuudesta pääsystä muun muassa fyysiseen ympäristöön. Yleissopimuksen 19 artiklassa on kyse osallisuudesta yhteisössä ja siitä, että koko väestölle tarkoitettujen yhteisöjen palvelut ja järjestelyt ovat vammaisten henkilöiden saatavissa yhdenvertaisesti muiden kanssa ja vastaavat heidän tarpeitaan.

Myös uudet kehitysvammalain säännökset edellyttävät toimintakäytäntöjen tarkentamista ja uudelleen arviointia. Vammaiset henkilöt eivät aina kykene itse kantelemaan, minkä vuoksi tarkastusten toimittaminen on erityisen tärkeää.

Kansallisena valvontaelimenä tehtyjen tarkastusten havaintoja on selostettu tämän kertomuksen jaksossa 3.4 s. 84.

TARKASTUSHAVAINTOJA ESTEETTÖMYYDESTÄ, SAAVUTETTAVUUDESTA JA OSALLISUUDEN EDISTÄMISESTÄ

Eri hallinnonalojen tarkastuksilla kiinnitetään vakiintuneesti huomiota vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseen kuten esteettömyyteen virastoissa ja ympäristössä sekä informaation ja asioinnin saavutettavuuteen eri toimijoiden näkökulmasta katsottuna. Seuraavana esitetään kootusti yksittäisiä, lähinnä tarkastuksilla tehtyjä havaintoja.

Lastensuojeluyksiköt

- Nuorisokoti Nummelan, erityislastensuojeluyksikkö Honkalyhdyn ja Outamon lastenkodin rakennuksiin pääsy ei ollut esteetön (5681, 6546 ja 5500/2017).
- Peiponpesässä (Familiar Oy) ja Lukkarilan lastensuojeluyksikössä sisääntuloissa oli liuskat, jotka mahdollistivat pyörätuolilla liikkuvan sisääntulon (619 ja 5727/2017).
- Nuorisokoti Nummelassa ei ollut inva-wc:tä (5681/2017).

Vanhusten hoiva- ja asumisyksiköt

- Vanhusten palvelukoti Aamuruskossa oli kapeat oviaukot, kynnyksiä ja riittämätön valaistus (6185/2017).
- Helsingin Seniorisäätiön ylläpitämässä Antinkodissa oli pääovelle jyrkkä ja pitkä luiska, josta varoitettiin varoitustaululla. AOA pyysi kaupungin sosiaali- ja terveystoimialaa ilmoittamaan, mihin toimiin se oli ryhtynyt tai ryhtymässä sisäntuloliuskan turvallisuuden parantamiseksi (4210/2017).
- Viherlaakson muistipalvelukeskus ja sen suuret aidatut piha-alueet todettiin esteettömiksi ja sellaisiksi, että apuvälineitä käyttävän muistisairaana henkilön oli tiloissa turvallista liikkua ja elää. Opasteet ja valaistukset olivat asianmukaiset. Harva asukas osasi käyttää rannekehälytystä, mutta asuinhuoneisiin oli ohjelmoitu älylaitteet, jotka ilmoittivat hoitajien päätteellä, jos asukas kaatui huoneessaan tai jos hän oli pidemmän aikaa wc:ssä tai kun hän poistui yöllä huoneestaan (2065/2017).
- Palvelutalo Timontalon piha-alue ja palvelutalo olivat esteettömiä. Palvelutalon käytävillä oli tukikaiteet (6713/2017*).
- Palvelutalo Marttilan todettiin olevan esteettömän kaikilta osin ja sen pihassa pysähtyi kunnan palvelulinja. Asukkaiden ranteissa ja huoneissa oli hälytyslaitteita, huoneissa oli myös älylattiat, jotka hälyttivät hoitajan puhelimesa, jos asukas esimerkiksi putosi sängystä (6712/2017*).
- Timontalo- ja Marttila-nimisten palvelutalojen tietoja ei löytynyt Päijät-Hämeen peruspalvelukuntayhtymän verkkosivuilta. AOA totesi esteettömyyden koskevan myös verkkosivustojen saavutettavuutta. AOA kiinnitti peruspalveluyhtymän huomiota siihen, että sen tulee laatia vanhusten ympärivuorokautista hoivaa tarjoavien palvelutalojen verkkosivut helpommin saavutettaviksi, selkeämmiksi ja informatiivisemmiksi (6712* ja 6713/2017*).

Kehitysvammaisten ja vammaisten henkilöiden asumisyksiköt

- Rinnekoti-Säätiön kehitysvammapsykiatrian tutkimus- ja kuntoutusyksikkö Turvan ja Vaalijalan kuntayhtymän hallintorakennuksen oville johtavat liuskat olivat niin jyrkät, että liikkumisen apuvälineitä käyttävä henkilö ei päässyt niistä omatoimisesti ylös (5794* ja 6800/2017*).
- Vaalijalan kuntoutusyksikkö Kaislan rivitaloyksikköön pääsy oli esteellinen. Liikkumisen apuvälineitä käyttävä henkilö ei päässyt yksikköön omatoimisesti sisään. Tarkastetut tilat olivat muutoin lähtökohtaisesti esteettömiä liikkumisen näkökulmasta (6800/2017*).

Helsingin kaupungin Aurinkolahden ryhmäkodissa tehtiin seuraavia havaintoja:

- Saattoliikenteen pysähtymispaikka sijaitsi ryhmäkodin sisäänkäynnin läheisyydessä. Pysähtymispaikan katukivetyksessä oli noin 5 cm:n kynns.
- Ovi vaati summerin painamista, jonka jälkeen ovi aukesi, mutta oli raskas. Ovisummerissa oli valomerkki. Summeri oli melko korkealla pyörätuolin käyttäjälle.
- Ryhmäkodissa oli kolme kerrosta. Tilassa oli hissi, jonka ovi aukesi automaattisesti. Hissin kerrosnumerot olivat sormin tunnusteltavissa. Uloskäyntikerroksen painike erottui muista. Sisätilojen ovet eivät erottuneet selkeästi seinästä (4378/2017*).
- Eskoon sosiaalipalvelun kuntayhtymän laitoshoidon yksiköt olivat esteettömiä liikkumisen apuvälineitä käyttäville (2398* ja 2413/2017). Sosiaalipalvelujen kuntayhtymän asumispalveluyksikkö sijaitsi kolmessa kerroksessa. Kerrostalon ensimmäinen kerros oli esteettömän liikkumisen apuvälineitä käyttävälle ja toiseen ja kolmanteen kerrokseen pääsi hissillä, joka ei ahtauden vuoksi soveltunut sähköpyörätuolin käyttäjälle (628/2017*).
- Rinnekoti-Säätiön kehitysvammapsykiatrian tutkimus- ja kuntoutusyksikkö Turvassa ja Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymän Leivolan asunnoissa sähköpyörätuolin käyttäjälle tilat ja ovien avaamiset olivat hankalia. Turvan läheisyydessä oli liikunta-

Aurinkolahden ryhmäkodin tarkastukselle osallistunut esittelijä painaa pääsisäänkäynnin ovisummeria.

rajoitteisille varattu pysäköintipaikka, mutta Sotkamossa sijainneen Leivolan asuntojen piha-alueella ei ollut inva-pysäköintipaikkaa (5794* ja 1193/2017*).

- Leivolan asuntojen hissien painikkeiden ohjeet olivat vain englanniksi. Koska hissien painikkeet voidaan katsoa hissien toimintaa koskevaksi kielilain tarkoittamiksi opasteiksi, OA kehotti laittamaan myös suomenkieliset tekstit hissien eri toimintoihin (1193/2017*).
- Leivolan asunnoissa erään pyörätuolilla liikkuvan asukkaan asunnon wc:n oven avauspainike oli wc:tä vastapäätä olevalla seinällä. Ovi aukei huoneeseen päin, jolloin pyörätuolilla liikkuvan asukkaan oli peruutettava aukeavan oven edestä tai ovi ei auennut. Lisäksi asukkaan kylpyhuoneen seinään kiinnitettyä suihkutuolia ei voinut säätää hänelle sopivalle korkeudelle (1193/2017*).
- Leivolan asuntojen tietoja ei löytynyt Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymän

verkkosivuilta eikä tarkastushetkellä ollut saatavilla esitteitä sen tarjoamista palveluista. Palveluesimies toimitti yksikön esitteen myöhemmin sähköisessä muodossa. OA kiinnitti kuntayhtymän huomiota siihen, että kuntayhtymän palvelutietojen tulisi olla ajantasaisesti saavutettavissa internetissä ja muilla tavoin (1193/2017*).

- OA korosti vaihtoehtoisten kommunikointimenetelmien hyödyntämisen tärkeyttä ja sitä, että henkilöstön vuorovaikutustaitojen jatkuvalla kehittämisellä on keskeinen merkitys hoidon ja huollon onnistumisessa. Puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin käyttöön tulisi kiinnittää erityistä huomiota ja niiden käyttöä helpottaa. Asiakkaan palvelu- ja hoitosuunnitelman tulee sisältää tiedot henkilön käyttämistä kommunikaatiomenetelmistä (1193/2017*).

Tukikoti

- Asunnottomien päihde- ja mielenterveyspotilaiden kaksikerroksisen tukikodin tarkastuksella ilmeni, että alakerrassa käytävät olivat hyvin kapeat ja sokkeloiset ja yläkertaan johtivat vain jyrkät portaat (4032/2017).

Ennakkoäänestyspaikat

OA määräyksestä kaksi oikeusasiamiehen kanslian virkamiestä, joista toinen liikkui pyörätuolilla, tekivät yllätystarkastukset seitsemään kuntavaalien 2017 ennakkoäänestyspaikkaan eri kunnissa (Espoo, Vantaa, Helsinki, Kirkkonummi, Nurmijärvi, Tuusula ja Kerava).

- Joissakin tarkastuskohteissa havaittiin puutteita esteettömyydessä, kuten pihan soraisuuden, sen muodon tai luiskan aiheuttamaa vaikeakulkuisuutta sekä kynnysten korkeutta ja ovien raskautta. Lisäksi jotkut äänestyspaikat olivat pieniä ja ahtaita sekä meluisia.
- OA kiinnitti tarkastusten kohteina olleiden kaupunkien ja kuntien sekä niiden keskusvaalilautakuntien huomiota edellä todettuihin yleisiin havaintoihin opasteiden näkyvyydestä, esteettömyyden puutteista sekä äänestystilojen pienuudesta.

- OA piti myönteisenä sitä, että Espoon, Vantaan ja Helsingin ennakköäänestyspaikoissa oli, toisin kuin aiemmin tehdyllä yllätystarkastuksella, ns. esteettömät äänestyskopit pyörätuolia, rollaattoria tai muita liikkumisen apuvälineitä käyttäville äänestäjille. Lisäksi hän pani tyydytyksellä merkille, että myös ensi kertaa tarkastetun Keravan kaupungin Sampolan palvelukeskuksen ennakköäänestystilassa oli ns. esteetön äänestyskoppi (2164/2017*).
- OA tutki tarkastuksen jälkeen omana aloitteenaan niiden kuntien (Kirkkonummi, Nurmijärvi ja Tuusula) menettelyn vaalisalaisuuden toteuttamisessa, joiden ennakköäänestyspaikoissa ei ollut omaa esteetöntä äänestyskoppia pyörätuolia tai muita liikkumisen apuvälineitä käyttäville äänestäjille, vaan heille oli tarjottu syliin asetettava alusta.
- OA pani tyydytyksellä merkille, että kunnista saatujen selvitysten mukaan äänestysalueilla oli jo vaalipäivän äänestystä varten järjestetty ns. pyörätuolimitoitettuja äänestyskoppeja ja muutoinkin alueilla oli varauduttu erityisjärjestelyjä tarvitseviin äänestäjiin. Lisäksi keskusvaalilautakunnat ilmoittivat, että äänestyspaikoista päätettäessä ja järjestelyissä äänestyspaikoilla pyritään ottamaan huomioon esteettömyyden ja vaalisalaisuuden turvaaminen. Tämän vuoksi asiat eivät johtaneet OA:n muihin toimenpiteisiin kuin, että hän kiinnitti huomiota tarkastuspöytäkirjoissa todettujen seikkojen aiheuttamiin ongelmiin esteettömyydelle ja saavutettavuudelle sekä äänestyksen häiriöttömälle kululle (2493, 2440* ja 2441/2017*).

Espoon ennakköäänestyspaikalla oli kolme äänestyskoppia, joista yksi oli ns. esteetön äänestyskoppi pyörätuolia, rollaattoria ja muita liikkumisen apuvälineitä käyttäville äänestäjälle.

Äänestyspaikka

OA saattoi Kolarin lukion äänestyspaikan vakavat puutteet esteettömyydessä ja saavutettavuudessa Kolarin kunnanhallituksen ja keskusvaalilautakunnan tietoon. Kantelun johdosta tutkitussa asiassa ilmeni, että Kolarin lukion äänestystilassa oli ollut kuntavaalien vaalipäivänä 9.4.2017 merkittäviä puutteita esteettömyydessä ja saavutettavuudessa. Äänestystilassa ei ollut myöskään esteetöntä äänestyskoppia. Pyörätuolia käyttävä henkilö joutui äänestämään siten, että hänen syliinsä asetettiin irrallinen kirjoituslusu, jota vaalivirkailija tuki (2622/2017*).

Vankila

AOA saattoi Vantaan vankilan, Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskuksen sekä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tietoon Vantaan vankilan tarkastuskäynnillä 28.11.2017 tehdyt havainnot tilojen esteettömyydestä ja vankilan verkkosivuilla esteettömyydestä annettavista tiedoista. AOA pyysi ilmoittamaan 1.6.2018 mennessä, mihin toimenpiteisiin havainnot ovat antaneet aihetta (6206/2017*).

- Tarkastuksella havaittiin muun muassa, että vankilan pysäköintialueella portin ulkopuolella oli kaksi inva-pysäköintipaikkaa, joilta oli esteetön pääsy vankilan sisäänkäynnille. Rikos-

Kirkkonummen ennakkoäänestyspaikalla ei ollut ns. esteetöntä äänestyskoppia ja äänestäjille tarjottiin syliin asetettava alusta.

seuraamuslaitoksen Vantaan vankilaa koskeville verkkosivuilla ei kuitenkaan ollut mainintaa inva-pysäköintipaikoista ja siitä, että vankilaan pääsee vierailemaan apuvälineitä (esimerkiksi pyörätuolia) käyttävät henkilöt.

- Vankilan tiloissa puutteena oli se, että kuulovammaisille henkilöille tarkoitettua induktiosilmukkaa ei ollut asennettu lainkaan vankilaan (esimerkiksi tapaamistiloihin). Vankilassa ei ollut käytössä myöskään siirrettävää induktiosilmukkaa.
- Tarkastuksella havaittiin myös useita puutteita ja kehittämiskohteita inva-asioiden osalta. AOA kiinnitti Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön huomiota pöytäkirjassa todettuihin asioihin vankiloita suunniteltaessa ja peruskorjattaessa.

Oppilaitos

- Koulutarkastuksella luokkavierailun jälkeen kierrettiin oppilaiden ohjaamana tarkastamassa koulutiloja. Tarkastuksella havaittiin tilat

esteettömiksi. Tiloissa oli inva-wc (4068/2017).

- Toisella tarkastuksella keskusteltiin vammaisille opiskelijoille myönnettävistä erityisjärjestelyistä yliopistossa. Esimerkiksi lukihäiriön perusteella on mahdollista saada pidennystä pääsykoeaikaan. Yliopistossa ei tarkastushetkellä ollut pyörätuolia käyttäviä opiskelijoita (1007/2017).

Käräjäoikeus

- Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden rakennuksessa oli istuntosaleja kolmessa kerroksessa, mutta inva-wc sijaitsi vain rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa. Voimassa olevan lainsäädännön ei voida katsoa välttämättä edellyttävän inva-wc:n rakentamista jokaiseen julkisen palvelurakennuksen kerrokseen. Rakentamismääräyksessä ei ole tarkemmin täsmennetty invakäyttöön tarkoitettujen wc-tilojen lukumääriä, mutta pyörätuolin ja pyörällisen kävelytelineen avulla liikkuvien käytettävissä tulee olla tarpeelliseksi katsottava määrä sekä itsenäisesti toimiville että avustettaville liikkumisesteisille mitoitettuja ja varustettuja wc- ja pesutiloja.
- OA piti kanteluun antamassaan vastauksessa myönteisenä sitä, että käräjäoikeus oli ilmoittanut asentavansa asianmukaiset inva-wc -opasteet käräjäoikeuden tiloihin (kolmanteen kerrokseen).
- Saadun selvityksen mukaan käräjäoikeuden ensimmäisen kerroksen saleissa voidaan käytännössä järjestää sekä valmisteluistuntoja että pääkäsittelyjä. OA:n mukaan tuomioistuimelle syntyy velvollisuus harkita kohtuullisten mukautusten tekemistä silloin, jos vammaisen henkilö pyytää hyvissä ajoin ennen oikeudenkäyntiä istunnon järjestämistä rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa, jossa inva-wc sijaitsee. Tuolloin tuomioistuimen tulee arvioida, onko istutokäsittely mahdollista siirtää tilajärjestelyn puolesta ensimmäisen kerroksen saliin. OA lähetti ratkaisunsa tiedoksi käräjäoikeuden laamannille (339/2017*).

Asiakas- ja vastaanottotilat

- OA katsoi, että Oulun kaupungin hyvinvointipalvelut ei ollut varmistanut kantelijalle tosi-asiallisesti esteetöntä pääsyä vammaispalvelun palveluohjausyksikköön, jonka vuoksi menettelyä ei voitu pitää asianmukaisena. Kantelijan oikeusasiamiehelle toimittamasta videotallenteesta ilmeni, ettei palveluohjausyksikköön menevän hissin ovea avattu kantelijalle, koska hän ei pystynyt vammansa vuoksi vastaamaan virkailijan summeripuhelimen kautta esittämisiin kysymyksiin.
- OA korosti, että sosiaalihuollon asiakas- ja vastaanottotiloihin tulee olla kaikilla esteetön pääsy huolimatta henkilön vammasta tai muista toimintarajoitteista. Jos sosiaalihuollon asiakas- ja vastaanottotiloihin pääseminen edellyttää kommunikointia puheella, saattaa tämä asettaa puhumattoman henkilön tosiasiassa eriarvoiseen asemaan muiden kanssa. Esimerkiksi myös kuuron tai kuulovammaisen henkilön itsenäinen ja omatoiminen asiointi sosiaalihuollon tiloissa voi hankaloitua tai estyä, jos hän ei kuule hänelle puheyhteyden kautta esitettyjä kysymyksiä, eikä näin ollen voi vastata kysymykseen muilla kommunikation keinoilla.
- OA korosti yleisesti, että sosiaalihuollon viranomaisen on järjestettävä asiakkaiden asiakas- ja vastaanottotilat siten, että asiakkaiden yksityisyydestä huolehditaan ja että luottamuksellinen asiakassuhde voidaan turvata (3979/2016).

Hätätekstiviestipalvelu

Oikeusasiamiehen kansliassa lokakuussa 2016 järjestetyssä vammaisten henkilöiden erilaisia kommunikointikeinoja ja niihin liittyviä apuvälineitä käsittelevässä tilaisuudessa Kuurojen Liitto ry:n edustaja toi esille, että hätäkeskuksilla ei ollut yhtä puhelinnumeroa, johon hätätekstiviestin voisi lähettää. Toisin kuin yleisen hätänumeron 112:n kohdalla, jokaisella kuudella hätäkeskuksella on oma numero, johon hätätekstiviesti lähetetään.

AOA otti omana aloitteenaan selvitettäväksi, miten hätätekstiviestipalvelu tulleen järjestämään uudessa valtakunnallisessa hätäkeskustietojärjes-

telmässä (ERICA). Vaikka uutta kaikkien toimijoiden käytössä olevaa hätäkeskustietojärjestelmää ei saatu vuoden 2017 aikana käyttöön, valtakunnallinen hätätekstiviestinumero 112 saatiin käyttöön 1. joulukuuta 2017 alkaen. Palvelu edellyttää ennakkorekisteröintiä. Asia ei antanut aihetta enempiin toimenpiteisiin (4942/2016).

3.3.5 RATKAISUJA

SOSIAALIHUOLTO

Päätöksenteko

Vammaispalvelulain mukaisia palveluita ja tukitoimia koskevat päätökset on tehtävä ilman aiheutonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun vammainen henkilö tai hänen edustajansa on esittänyt palvelua tai tukitointa koskevan hakemuksen. AOA:n mukaan kyseessä on käsittelyn enimmäisaikaa koskeva säännös, eikä sitä voida tulkita hakemuksen sellaiseksi käsittelyajaksi, joka mahdollistaisi viranomaisen lykäämään päätöksentekoaan ilman asiallista asian selvittämiseen liittyvää syytä määräjän loppupuolelle.

Arvioitaessa yksilöllisen käsittelyajan viivytyksettömyyttä oli otettava myös huomioon asian merkitys palvelua tai tukitointa hakevalle henkilölle. Mitä suurempi merkitys asialla on asianomaisen jokapäiväisen elämän kannalta (esimerkiksi vammaispalvelulain mukaiset subjektiiviset oikeudet, kuten kuljetuspalvelut), sitä joutuisampaan käsittelyyn asiassa tulee pyrkiä (3689/2016*).

Toisessa ratkaisussaan OA korosti, että myös epäselvissä ja riitaisissa asioissa viranomaisen on tehtävä asiakkaalle muutoksenhakukelpoinen päätös ilman aiheutonta viivytystä, ellei asian selvittämisen erityisestä syystä vaadi pitempää käsittelyaikaa. OA:n näkemyksen mukaan tässä tapauksessa sosiaalitoimen olisi pitänyt, kun vammaispalvelulain mukaisista asunnon muutostöistä ei päästy neuvottelujen jälkeen sovintoon, tehdä kantelijalle aikaisemmin oikaisuvaatimuskelpoinen viranhaltijan päätös korvattavan kustannuksen määrästä ja mahdollisesti remontin toteuttamistavasta.

Tapauksessa asian käsittely oli kestänyt kaikki-
neen, oikeusprosessit mukaan lukien, yli neljä
vuotta. OA korosti, että hallintolaissa säädetty vaa-
timus viivytyksettömälle asian käsittelylle koskee
hallintoasian käsittelyä kaikissa sen eri vaiheissa.
Tämä merkitsee myös sitä, että esimerkiksi hal-
linto-oikeuden päätöksen täytäntöönpanoon on
ryhdyttävä viivyttelystä (5249/2016).

OA kiinnitti sosiaalitoimen huomiota tuomiois-
tuimen päätöksen viivytyksettömään täytäntöön-
panoon ja asian selvittämiseen asiassa, jossa hallin-
to-oikeus oli kumonnut ja palauttanut vammais-
palvelulain henkilökohtaista apua koskevan asian
sosiaalitoimelle uudelleen käsiteltäväksi. Asian
käsittely oli kuitenkin kestänyt sosiaalitoimessa
yli kolme kuukautta.

Päätöksen teon venyminen oli johtunut siitä,
että sosiaalitoimi oli odottanut fysioterapeutin lau-
sunnan valmistumista. OA korosti, että mikäli vi-
ranomainen itse pyytää lausuntoja tai selvityksiä,
sen on valvottava ja seurattava lisäselvitysten saa-
mistä ja tarvittaessa annettava ulkopuoliselta pyy-
dettävään lisäselvitykseen määräaika (3399/2016).

OA katsoi yksityisen palveluntuottajan menetel-
leen sosiaalihuollon asiakaslain vastaisella tavalla,
koska asiakkaalle ei ollut annettu kirjallista vas-
tausta hänen tekemänsä muistutukseen vaan
toimitusjohtaja oli ainoastaan keskustellut puhe-
limitse kantelijan kanssa. OA saattoi käsityksensä
kirjallisen muistutusvastauksen antamisen laimin-
lyönnistä yksityisen palveluntuottajan tietoon
(140/2017).

Kuljetuspalvelut

Vammaispalvelulaki tai vammaispalveluasetus ei
määrittele yksityiskohtaisesti sitä, miten vaikea-
vammaisten henkilöiden kuljetuspalvelut tulee
järjestää. Kunta voi järjestää kuljetuspalveluja esi-
merkiksi yksilöllisinä taksikuljetuksina, yhteiskul-
jetuksina tai erilaisten matkojen yhdistelykeskus-
ten (kyydinvälityskeskus) avulla. Hakijalla on ha-
lutessaan mahdollisuus vaatia sosiaalitoimelta kul-
jetuspalvelua järjestettäväksi hänelle sopivalla yk-
silöllisellä tavalla ja hänellä on oikeus saada kulje-
tuspalvelun järjestämistapaa koskevien vaatimus-
ten osalta oikaisuvaatimuskelpoinen päätös.

OA kiinnitti sosiaalitoimen huomiota siihen, että
sosiaalihuollon viranhaltijan tulee aina palvelu-
suunnittelun ja päätöksenteon yhteydessä arvioida
yksilöllisesti vaikeavammaisen henkilön tarpeita
liikkumisessa ja liikkumisen tuessa. Vaikeavam-
maisella henkilöllä saattaa olla myös sellaisia äkilli-
siä ja kiireellisiä kuljetuspalveluihin liittyviä tarpei-
ta, jotka edellyttävät ns. pikamatkan järjestämistä.

Kysymys on viime kädessä yksilöllisen kulje-
tuspalvelumatkan järjestämisestä. Vaikeavammai-
sella henkilöllä on oikeus saada tällainen pikamat-
kan tarvetta koskeva vaatimus viranomaisen tut-
kittavaksi (4268/2016).

OA kiinnitti kaupungin hyvinvointipalveluiden
huomiota siihen, että tekstiviestitilausmahdolli-
suus on kuljetuspalvelujen eräs yksilöllinen järjes-
tämistapa. OA katsoi kaupungin hyvinvointipalve-
luiden sosiaalityöntekijän laiminlyöneen kanteli-
jan kuljetuspalvelujen määräaikaisten, yksilöllisiä
järjestämis- ja tilaustapoja koskevien ns. jatkopää-
tösten tekemisen, jonka johdosta päätöksenteko
oli viivästynyt.

OA ei pitänyt asiassa riittävänä menettelyä si-
tä, että pelkästään kantelijan kuljetuspalveluprofi-
liin oli kirjattu järjestämis- ja tilaustavat. OA kiin-
nitti kaupungin hyvinvointipalvelujen huomiota
pätöksentekovelvollisuuteen ja palveluiden jatku-
vuuden turvaamiseen (6/2017*).

Kuljetuspalvelua koskevassa asiassa OA totesi, et-
tä asiakastietojärjestelmän tekniset rajoitukset
eivät saa olla esteenä toistaiseksi voimassaolevien
vammaispalvelua koskevien päätösten tekemisel-
le. Päätöksestä tulee muun ohessa ilmetä selkeästi
sen voimassaoloaika. Mikäli päätös on tehty mää-
räaikaiseksi, tulee päätöksestä ilmetä myös perus-
teltu syy määräaikaisen päätöksen tekemiselle.

Koska hyvinvointipalvelut ilmoitti ryhtyneen-
sä toimenpiteisiin asiakastietojärjestelmän ja pää-
töksentekoa koskevan menettelyn korjaamiseksi,
ei asia antanut OA:lle aihetta muuhun kuin, että
hän kiinnitti hyvinvointipalveluiden huomiota
vammaispalvelua koskevien päätösten tekemises-
tä ja voimassaolosta sanottuun (716* ja 741/2017).

AOA totesi, että vammaispalvelulaissa tai vam-
maispalveluasetuksessa ei ole määritelty sitä, mi-
tä kuljetuspalveluissa tarkoitetaan ”yhdensuuntai-
sella matkalla”. Kuljetuspalvelun aikana tapahtu-

va matkan tarkoitukseen liittyvä pysähdys saattaa toteuttaa vammaispalvelulaissa säädettyjä lain tarkoitusta ja tavoitteita.

Laillisuusvalvoja ei kuitenkaan voi ottaa kantaa siihen, minkälaisissa tilanteissa kuljetuspalvelumatkan aikana tapahtuva pysähdys on sallittua ja kuinka pitkä sallittava pysähdys voi olla tai kuinka pitkää taksin ennakkotilausaikaa voidaan pitää hyväksyttävänä. Viranhaltijan tulee arvioida aina yksilöllisesti vaikeavammaisen henkilön tarpeita muun muassa liikkumisessa ja liikkumisen tuessa.

AOA korosti, että kuljetuspalvelun luonteesta subjektiivisena oikeutena seuraa, että kuljetuspalvelua ei saa erilaisilla kuntien soveltamisohjeilla järjestää sillä tavoin, että kuljetuspalvelun käyttö ja siten vaikeavammaisen henkilön liikkuminen kodin ulkopuolella järjestämistavan vuoksi tosiasiasa estyy tai huomattavasti vaikeutuu (3689/2016*).

Asiakasmaksu

AOA:n sijainen kiinnitti sosiaali- ja terveysviraston huomiota siihen, että vammaispalveluasian mukaisista kuljetuspalveluista perittävä maksu voidaan periä vain siltä osin, kuin asiakas on tosiasiallisesti käyttänyt hänelle myönnettyä palvelua, ellei asiakasmaksulaissa tai sen perusteella annettussa asetuksessa ole muuta säädetty. Tapauksessa oli kyse vammaisen lapsen koulukuljetuksista perittävistä asiakasmaksuista.

AOA:n sijainen korosti myös, että mikäli kunta on perinyt asiakkaalta liikaa tai väärin perustein asiakasmaksua, on kunnalla velvollisuus palauttaa liikaa perityt maksut. Mikäli kunta ei vaatimuksen johdosta suostu palautukseen, on sen tehtävä päätös vaatimuksen johdosta. Viime kädessä asiakasmaksua koskevan asian ratkaisee toimivaltainen tuomioistuin (760/4/16*).

Vammaispalvelun kuljetuspalveluasiakkaalle oli hänen hakemuksensa perusteella myönnetty vain muutama kuukausittainen työmatka, mutta kunnan sosiaalitoimi peri seudullisen ohjeen mukaisesti kuukausilipun hinnan kuukausittain asiakkaalta. OA totesi asiakasmaksun kuukausimaksuna määrättyä saattavan olevan asiakasmaksuasetuksen tarkoittamin tavoin kohtuuton.

OA totesi yleisesti, että vaikeavammaiselle henkilölle kuuluvan subjektiivisen oikeuden to-

teuttamiseksi saattaisi olla perusteltua, että vaikeavammaisella henkilöllä olisi myös mahdollisuus suorittaa yksittäisestä matkasta kohtuullinen maksu (omavastuuosuus). Tällaisella menettelyllä OA:n mielestä huolehdittaisiin ja edistettäisiin paremmin vaikeavammaiselle henkilölle kuuluvien oikeuksien toteutumista (5046/2016).

AOA selvitti omana aloitteena tutkimassaan asiassa viiden kaupungin kuljetuspalveluiden asiakasmaksun (omavastuuosuuden) perintäkäytännöt ja sen, oliko kuljetuspalveluiden asiakkaille myönnetty maksualennuksia. AOA piti kuljetuspalveluasiakkaan oikeuksia edistävänä menettelynä sitä, että joissain kunnissa on vaihtoehtoisesti mahdollista maksaa omavastuuosuudet (perittävät maksut) etukäteen tai jälkikäteen laskua vastaan pankkiin.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista edistetään AOA:n mielestä myös silloin, kun vaikeavammainen henkilö maksaa kuukausimaksun sijasta valintansa mukaan asiakasmaksun pelkästään käyttämistään palveluista. Asiakkaan välttämättömän toimeentulon turvaamiseksi kunnan on alennettava tai poistettava asiakasmaksut, mikäli maksut aiheuttaisivat toimeentulotuen tarpeen tai vaikuttaisivat sen määrään. Maksujen alentaminen on ensisijainen suhteessa toimeentulotukeen.

Erityisesti nyt, kun perustoimeentulotuesta huolehtii Kela, on asiakkaan oikeuksien kannalta välttämätöntä, että kunnat tarvittaessa alentavat asiakasmaksujaan tai poistavat ne tilanteessa, jossa henkilö joutuu perittävien maksujen takia toimeentulotuen tarpeeseen tai maksut vaikuttavat hänen toimeentulotukeensa (3150/2/15).

OA kiinnitti kaupungin sosiaali- ja terveystoimen huomiota viranomaisen tiedottamisvelvollisuuden tapauksessa, jossa tiedotteet uusista asiakasmaksuista oli julkaistu ja lähetetty vammaispalvelujen asiakkaille vasta sen jälkeen, kun uudet asiakasmaksut olivat tulleet voimaan ja niitä oli jo tosiasiallisesti pantu täytäntöön. OA korosti, että haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden, kuten vaikeavammaisten, pitkäaikaissairaiden ja vanhusväestöön kuuluvien henkilöiden palveluissa tapahtuvista muutoksista tiedottamiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota.

OA:n mielestä kaupungin tiedottaminen kuljetuspalveluiden ja muiden vammaispalveluiden asiakasmaksujen muutoksista ei ollut kaikilta osin toteutunut hyvän hallinnon vaatimusten mukaisesti. Viranomaisella on korostuneempi tiedotus- ja selvittämisvelvollisuus silloin, kun sen ohjeissa tai käytännöissä tapahtuva muutos vaikuttaa tai tulee vaikuttamaan sosiaalihuollon asiakkaan etuihin tai oikeuksiin.

Hyvissä ajoin tapahtuva tiedottaminen mahdollistaa myös sen, että sosiaalihuollon asiakas voi reagoida asiaan ja hakea sosiaalitoimelta tarvittaessa asiakasmaksulain mukaista maksun alentamista tai perimättä jättämistä (1463/2016*).

Laillisuusvalvontakäytännössä on asiakasmaksujen osalta asetettu minimivaatimukseksi se, että ainakin halutessaan sosiaalihuollon asiakas saa pyydettyä oikaisuvaatimuskelpoisen päätöksen asiakasmaksujen määrätymisen perusteista ja asiakasmaksun määrästä.

OA tutki omana aloitteenaan kaupungin vammaispalvelun päätöksentekomenettelyn koskien erityisesti kehitysvammaisilta henkilöiltä perittyjä asiakasmaksuja. OA piti myönteisenä, että kaupungin sosiaali- ja terveystoimi ilmoitti ryhtyneensä toimenpiteisiin muutoksenhakukelpoisten asiakasmaksua koskevien päätösten laatimiseksi sekä asiakasmaksuja koskevan tiedottamisen tai ohjeistuksen kehittämiseksi (129/2017).

OA kiinnitti perusturvalautakunnan vakavaa huomiota siihen, että sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus saada muutoksenhakukelpoinen asiakaskohtainen päätös hänelle määrätystä asiakasateriamaksusta. OA korosti, että pelkästään yleinen tiedote asiakasmaksuista tai esimerkiksi maksuvapautuksen hakemismahdollisuudesta ilman lainmukaista oikaisuvaatimusohjetta, ei ole riittävää (6675/2016*).

Henkilökohtainen apu

Vammaispalvelulain mukaisesta henkilökohtaisen avun järjestämistavasta päättää päätöksentekoon oikeutettu kunnan viranhaltija. Järjestämistavasta päätettäessä on kiinnitettävä huomiota vaikeavammaisen henkilön omaan mielipiteeseen, hänen vammasta tai sairaudesta aiheutuvaan tarpeeseen

sekä hänen elämäntilanteeseensa kokonaisuudessaan. Vaikeavammaisella henkilöllä ei kuitenkaan ole ehdotonta oikeutta saada palvelua juuri haluamallaan tavalla järjestettynä. Järjestämistapaa koskeva kysymys on mahdollista saattaa erimielisyys-tilanteessa tuomioistuimen tutkittavaksi.

AOA sijainen katsoi asumispalveluyksikön laiminlyöneen velvollisuuksiaan siinä, että kaikkia kantelijan kanssa sovittuja avustamiskäyntejä ei ollut toteutettu täsmällisesti sovitun suunnitelman mukaisesti. Kysymyksessä ei ole ollut yksittäinen palvelukäynnin unohtus. AOA:n sijainen kiinnitti asumispalvelun tuottajan (asumisyksikön) huomiota avustamispalvelukäyntien täsmälliseen ja sopimuksenmukaiseen toteuttamiseen (1319/4/16*).

Myös toisessa tapauksessa kantelijan henkilökoh-
taisen avun palvelu ei ollut toteutunut asianmukaisesti, koska avustaja ei ollut kahdessa tapauksessa saapunut sovitusti paikalle. OA kiinnitti palvelusetelituottajan huomiota henkilökohtaisen avun palvelun laadun turvaamiseen ja avustajakäyntien täsmälliseen toteuttamiseen.

OA korosti vielä, että kunnan velvollisuutena on valvoa palvelusetelituottajan toimintaa ja toiminnan laatua. Kunnan tulee puuttua palvelusetelituottajan toimintaan ja viime kädessä peruuttaa palvelusetelituottajan hyväksyminen, jos palvelu ei vastaa sitä tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnalliselta toimijalta (3369/2017).

OA korosti, että kunnan on valvottava ostamien-
sa palveluiden laatua ja niiden järjestämistä, jos se hankkii henkilökohtaisen avun palveluita yksityiseltä palveluntuottajalta ostopalveluna. Kunta ei voi siirtää omaa järjestämisvastuutaan yksityiselle palveluntuottajalle tai kunnalle kuuluvaa valvontavelvollisuutta yksittäiselle asiakkaalle. Tapauksessa kaupungin hyvinvointipalvelut ei ollut tehnyt kirjallisia sopimuksia henkilökohtaisen avun palveluntuottajien kanssa.

OA kiinnitti hyvinvointipalvelujen huomiota kunnan valvontavastuuseen ja kirjallisten toimeksiantosopimusten laatimisvelvollisuuteen. OA pyysi hyvinvointipalveluita ilmoittamaan 28.2.2018 mennessä, mihin toimenpiteisiin se oli ryhtynyt päätöksen johdosta (5170/2016*).

Hyvinvointipalvelut ilmoitti 28.2.2018 ryhtyneensä toimenpiteisiin ostopalvelusopimusten laatimiseksi.

Kehitysvammaiset henkilöt

Kehitysvammaisia henkilöitä koskevissa kanteissa oli kysymys heidän kohtelustaan ja heihin kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden käytöstä asumisyksiköissä, asiakasmaksuista ja palvelujen laadusta sekä palvelusuunnitelman ja erityishuolto-ohjelman laatimisesta.

OA katsoi kaupungin sosiaali- ja terveystoimen toimineen kehitysvammalain vastaisesti, koska kantelijan lapsen erityishuolto-ohjelman tarkistaminen ja laatiminen oli viivästynyt. OA kiinnitti sosiaali- ja terveystoimen huomiota siihen, että erityishuolto-ohjelman laatimisen ja oikea-aikaisen tarkistamisen laiminlyönti saattaa vaarantaa haavoittuvassa asemassa ja erityishuollon tarpeessa olevan henkilön oikeuksien toteutumisen, kuten tarpeenmukaisten palvelujen saannin ja oikeusturvan toteutumisen. Kantelijan lapsi oli ollut tosiasiallisesti ilman voimassa olevaa erityishuolto-ohjelmaa ensin tarkistamisen viivästyessä yli 11 kuukautta ja lisäksi laatiminen oli viivästynyt kolmen viikon ajan.

Vammaispalvelua koskevista päätöksestä tai sosiaali- ja terveystoimen lausunnosta ei ilmennyt, miksi kantelijan lapsen vammaispalvelua koskevat päätökset oli tehty määräaikaiseksi. OA korosti, että määräaikaisen päätöksen tekemiseen tulee viranomaisella olla perusteltu syy. Kun kysymys on subjektiivisesta oikeudesta, jonka tarve on jatkuva, tulisi päätökset pääsääntöisesti tehdä toistaiseksi olevana. OA kiinnitti kaupungin sosiaali- ja terveystoimen huomiota luottamuksensuojasta ja päätöksenteosta sanottuun.

Lisäksi OA kiinnitti sosiaali- ja terveystoimen huomiota päätöksen perusteluvelvollisuuteen, koska henkilökohtaisen avun päätöksestä ei ilmennyt, miksi palvelun tuntimäärää oli vähennetty aikaisemmasta kymmenestä tunnista viiteen tuntiin. OA:n mielestä päätöksessä olisi tullut jollain tavalla tuoda esiin ne seikat, joiden vuoksi palvelun määrää oli vähennetty. Käytettävissä olevissa palvelusuunnitelmissa tai muissakaan asiakirjoissa ei ollut otettu kantaa tuntimäärän vähentämisen syihin (2084/2016*).

Toisessa ratkaisussaan OA piti tärkeänä, että myös tahdosta riippumattoman erityishuollon edellytyksiä tutkittaessa asiakkaalle turvataan säännöllinen ulkoilu, jos asiakkaan terveydentila sen sallii. OA kiinnitti kuntayhtymän huomiota siihen, että asiakkaalla tulee pääsääntöisesti olla mahdollisuus, myös tutkimusjakson aikana, säännölliseen ulkoiluun päivittäin.

Tapauksessa lapsi oli sijoitettu aikuisten yksikköön. OA totesi käsityksensä, että alle 18-vuotiaasta lasta ei tulisi pääsääntöisesti sijoittaa aikuisten yksikköön, ellei lapsen etu poikkeuksellisesti sitä vaadi. Selvityksessä mainittu syy (yli 16-vuotiaiden asiakkaiden fyysinen koko ja käyttäytymisen haasteiden laatu) ei ollut asianmukainen peruste sijoittamaan lapsi aikuisten ryhmään, koska lasta tulisi yleensä hoitaa yhdessä muiden samassa kehitysvaiheessa olevien lasten kanssa. OA piti tärkeänä lähtökohtana sitä, että alaikäistä hoidettaisiin sellaisessa yksikössä, jossa hänellä olisi mahdollisuus ikäiseensä seuraan.

OA katsoi kuntayhtymän palvelupäällikön menetelleen kehitysvammalain vastaisesti, koska hän ei ollut lähettänyt kantelijalle tämän alaikäiselle lapselle tehtyä päätöstä rajoitustoimenpiteestä (valvottu liikkuminen) asianmukaisella tavalla. OA korosti, että muutoksenhaku aika ei ala kulua ennen kuin muutoksenhakuun oikeutettu on saanut päätöksen valitusosoituksineen tietoonsa. Tästä ja oikeusturvan toteutumisen vuoksi päätös on aina toimitettava tiedoksi jokaiselle asianosaiselle, vaikka päätöksen antamisesta olisi kulunut aikaa, mutta päätöksen tiedoksiantoa ei ollut suoritettu lain edellyttämällä tavalla (4563/2016*).

Kaupungin menettely liikunta-avustajakortin myöntämisessä

OA piti myönteisenä, että kaupungilla on käytössään erityisryhmille suunnattu liikunta-avustajakortti, joka oikeuttaa vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden avustajan maksuttomaan sisäänkäyntiin kaupungin liikuntapalveluiden hallinnoimiin sisäliikuntapaikkoihin. Liikunta-avustajakortti edistää vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden mahdollisuuksia osallistua yhdenvertaisesti liikuntaharrastuksiin ja urheilutoimintaan.

Vaikka kysymyksessä ei ole lakisääteinen etuus, tulee liikunta-avustajakortin myöntämiskriteerien määrittelyssä ja hakijoiden kohtelussa pyrkiä mahdollisimman yhdenvertaiseen ja oikeudenmukaiseen menettelyyn. Koska kaupungin liikuntapalvelut olivat ryhtyneet korjaaviin toimenpiteisiin kantelun johdosta ja lisännyt liikunta-avustajakortin myöntämiskriteerivaihtoehtoihin myös sosiaalipalveluhenkilöstön toteaman arvion avustajan tarpeesta, asia ei antanut oikeusasiamiehelle aihetta enempään toimenpiteisiin (5234/2016*).

SOSIAALIVAKUUTUS

OA antoi Kelalle huomautuksen lainvastaisista menettelyistä vaikeavammaisen henkilön kuntoutusasiassa. OA katsoi Kelan laiminlyöneen kantelijan asian asianmukaisen käsittelyn antaessaan kantelijalle ristiriitaista tietoa kuntoutuspalvelun toteuttamisajoista. Lisäksi OA katsoi, että Kela ei ollut perustellut riittävän selkeästi tekemäänsä uutta päätöstä, jolla tarkistettiin sen aiemmin antamaa päätöstä eikä Kela ollut myöskään kuullut kantelijaa asianmukaisesti päätöksen tarkistamisen yhteydessä.

Tapahtuneen johdosta Kela ilmoitti tarkentavansa sisäistä ohjeistusta päätösten perustelemisen ja asiakkaan kuulemisen osalta tilanteissa, joissa se tarkistaa asiakkaan päätöstä. OA piti Kelan myöntämien virheiden lisäksi virheellisenä ja harhaanjohtavana sitä, että uuteen päätökseen oli merkitty ”Hakemus saapunut 18.12.2014”, vaikka kantelija ei ollut tehnyt mitään hakemusta. OA:n mielestä kantelijalla oli ollut perusteltu syy luottaa siihen, että hän saa lymfaterapiaa Kelan aiemmin antaman päätöksen mukaisesti siinä todetun ajan.

OA:n käsityksen mukaan luottamuksensuojan periaatteen mukaisesti toimimalla Kelan olisi tullut noudattaa tekemäänsä lainvoimasta päätöstä ainakin niin kauan kuin sen tekemä uusi päätös olisi saavuttanut lainvoiman. Kelan menettelystä oli lisäksi aiheutunut se, että kantelijalta oli jäänyt saamatta osa Kelan lainvoimaisella päätöksellä myöntämistä lymfaterapioista. OA esitti Kelalle harkittavaksi, miten se voisi hyvittää lainvastaisen menettelynsä kantelijalle (3733/2016*).

Kela ilmoitti 15.11.2017 maksaneensa kantelijalle hyvityksenä 350 euroa.

OA:n käsityksen mukaan Kela menetteli hallintolain vastaisesti siinä, että se ei ollut lähettänyt myös toiselle huoltajalle viipymättä tiedoksi hänen yli 16-vuotiaan lapsensa vammaistuesta annettua ratkaisua.

Kela ilmoitti selkiyttäneensä toimeenpano-ohjeitaan päätösten lähettämisessä 16–17-vuotiaiden vammaistuen etuudensaajien kohdalla siten, että vammaisesta koskeva päätös lähetetään sekä etuudensaajalle että hänen molemmille huoltajilleen erikseen silloin, kun etuudensaaja on 16–17-vuotias ja huoltajat asuvat eri osoitteissa. Ohjeistus on tullut sovellettavaksi 1.12.2017 alkaen (6023/2016).

Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelu

Kuulovammaisten, kuulonäkövammaisten ja puhevammaisten henkilöiden tulkkauspalveluiden järjestämisvelvollisuus siirtyi kunnilta Kelalle 1.9.2010. Kela voi järjestää tulkkauspalvelun joko tuottamalla palvelun itse tai hankkimalla sen muilta palveluntuottajilta. Tulkkauspalveluiden välityskeskustoiminta muuttui Kelan omaksi toiminnaksi 1.1.2014.

Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelun tavoitteena on edistää tulkkauspalvelua tarvitsevien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta suhteessa vammattomiin henkilöihin, jotta heidän mahdollisuutensa osallistumiseen ja tiedonvälitykseen sekä vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa toteutuisivat.

Vammaisten tulkkauspalveluun ei ole oikeutta, jos vammaisen henkilö saa riittävää ja hänelle sopivaa tulkkauksia muun lain nojalla. Tällaisia lakeja ovat muun muassa perusopetuslaki ja potilaslaki.

Oikeus saada perusteltu päätös kuuluu perustuslain 21 §:ssä turvattuun hyvän hallinnon takaisiin. Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että Kelan tulisi antaa valituskelpoinen päätös kieltäytyessään tulkkauspalveluun oikeutetun henkilön tulkkailauksen välityksestä. Kelan tekemästä kirjallisesta muutoksenhakukelpoisesta päätöksestä tulisi käydä ilmi yksilöity tieto ja perustelu siitä, minkä vuoksi kantelijalle ei välitetä tulkkia kyseiseen tilaukseen.

Tämä velvollisuus ei OA:n mielestä riipu kieltäytymisen perusteesta, eli esimerkiksi siitä, että tulkkauspalvelun järjestäminen ei tutkimuksessa tapauksessa ilmeisesti ollut ensisijaisesti Kelan tehtävänä (932/4/16). Myös tilanteessa, jossa Kela ja tulkkitilauksen tekijä ovat eri mieltä tulkkauksen tasosta, asianosaiselle tulisi antaa valituskelpoinen päätös, mikäli hän sitä vaatii (3793/2016).

TERVEYDENHUOLTO

Vankisairaalaan sijoittaminen ja vammaisuuden huomioiminen

OA ei voinut katsoa saamansa selvityksen perusteella, etteikö kantelijan saapumista vankisairaalaan olisi sinällään huomioitu ja ryhdytty toimenpiteisiin, jotta hänen perustarpeistaan pystyttiin huolehtimaan. Selvityksestä ilmeni, että hoitohenkilökunnan määrää oli viikonloppuisin lisätty. Myös rangaistusajan suunnitelmassa oli huomioitu kantelijan vaikeavammaisuus ja siitä johtuvat tarpeet. OA kuitenkin katsoi olevan kyseenalaista, oliko varautuminen kuitenkin kaikilta osin ollut täysin riittävää.

OA:n käsityksen mukaan velvollisuus kohtuullisten mukautusten tekemiseen olisi edellyttänyt, että kantelijalle olisi vankisairaalan toimesta hankittu leveämpi sänky, jossa vanki olisi pystynyt kääntymään. Kantelijalle olisi pitänyt myös vankisairaalassa ollessaan järjestää mahdollisuus allasterapiaan. Allasterapian lopettamiseen oli vaikuttanut henkilökunnan resurssipula, joka oli estänyt sen toteuttamisen. OA saattoi käsityksensä puutteellisuudesta kohtuullisten mukautusten tekemisessä ja kuntoutuksen antamisessa Vankiterveydenhuollon yksikön tietoon ja huomioitavaksi (1216/2016).

OA katsoi kaupungin menetelleen virheellisesti, kun se kieltäytyi korvaamasta vaikea-asteista Alzheimerin tautia sairastavalle, tehostetussa palveluasumisessa asuvalle vanhukselle hänen maksamiaan hygieniahäärin hankintakustannuksia. OA totesi, että lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineen luovutuksen perusteena on aina potilaan lääketieteellinen tilanne sekä tapauskohtainen ja

yksilöllinen tarvearvio. Koska hoitava lääkäri oli arvioinut hygieniahäärin vanhuksen hoidossa tarpeelliseksi, tälle olisi tullut myöntää hääri lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineenä (6616/2016).

OPETUS

Erityisen tuen päätöksen tekeminen viittomakieliselle lapselle

OA antoi kaupungin sivistystoimelle huomautuksen, koska viranhaltijan päätöksistä ei ilmennyt, mitä erityinen tuki (tulkkitsemispalvelut) oli äidinkieleltään viittomakielisille esikoululaisille (kaksoiset) ja miten se oli päätetty antaa. Huoltajat olivat toivoneet oppilaille viittomakielen tulkkia esiopetukseen, mutta tulkkitsemispalvelut toteutettiin viittomakielen ohjaajan toimesta. Viranhaltijan tekemässä päätöksessä ei ollut päätetty ja siten yksilöity sitä, miten esikoululaisten lasten tulkkitsemispalvelut oli päätetty järjestää, eikä kantelijoilla ollut tämän vuoksi tosiasiaa mahdollisuutta valittaa viranhaltijan päätöksestä.

OA katsoi sivistystoimen menetelleen asiassa hallintolain ja perusopetuslain vastaisesti. Tapahuneen johdosta OA kiinnitti sivistystoimen huomiota vastaisen varalle siihen, että oppilaan oikeusturvan ja opetuksen järjestämisen kannalta merkittävät asiat on päätettävä erityistä tukea koskevassa päätöksessä.

OA piti laiminlyöntiä vakavana, koska kyse oli ollut erityistä tukea saavan lapsen yhdenvertaisen opetukseen osallistumisen edellytysten arvioinnista ja turvaamisesta. OA kiinnitti sivistystoimen huomiota vielä siihen, että opetuksen järjestäjälle kuuluu järjestää riittävä oppimisen ja koulunkäynnin tuki heti tuen tarpeen ilmetessä.

OA korosti, että viranomaisen olisi tullut tehdä päätös erityisen tuen tulkkitsemispalveluista ennen esikoulun alkamista, koska lasten vamman perusteella oli ollut selvää, että he tarvitsevat erityistä tukea jo esiopetuksen alkaessa ja koska kaupungin työryhmässä oli jo päätetty tuen toteuttamistavasta keväällä ennen esiopetuksen alkua syksyllä.

Samassa päätöksessään OA kiinnitti sivistystoimen huomiota siihen, että tulkkitsemispalveluis-

ta päättäminen erityistä tukea koskevan päätöksen yhteydessä ei oikeuskäytännön mukaan vaikuta siihen, miten tulkitsemispalvelua koskevaan päätökseen haetaan muutosta. Näin ollen vaikka erityisen tuen järjestämisen osalta sai vaatia oikaisua aluehallintovirastolta, tulisi tulkitsemispalveluiden osalta liittää päätökseen valitusosoitus hallinto-oikeuteen (745/4/16*).

OA korosti yleisellä tasolla, että päiväkotilapsen tarvitseman yksilöllisen tuen tunnistaminen ja tuen järjestäminen ovat erityisen tärkeää silloin, kun monivammaisella lapsella on useita yksilöllisen tuen tarpeita, jotta lapsen oikeus osallistua muiden lasten kanssa yhdenvertaisesti varhaiskasvatukseen toteutuisi. OA piti epätydyttävänä sitä, että viittomakielistä varhaiskasvatusta järjestetään kaupungin selvityksen mukaan vain yhdessä päiväkodissa, joka ei sovellu liikuntavammaisille lapsille.

OA ei katsonut kaupungin sivistystoimen menetelleen asiassa lainvastaisesti, koska velvollisuus tehdä valituskelpoinen päätös erityistä hoitoa tarvitsevan lapsen varhaiskasvatuksen järjestämisestä oli oikeudellisesti tulkinnanvarainen. Hän toteasi kuitenkin yleisellä tasolla, että tulkinnanvaraisissa tilanteissa olisi suositeltavaa antaa valituskelpoinen päätös ainakin asianosaisen sitä pyytäessä (715/4/16).

RIKOSSEURAAMUSALA

Liikuntavammaisen vangin olosuhteet ja sijoittaminen

OA:n mukaan vastaisuudessa liikuntavammaisen vangin osalta olisi perusteltua selvittää heti vangin vankilaan saapuessa, onko sellissä hänen tilanteeseensa nähden riittävä turvajärjestelmä ja miten se voidaan tarvittaessa saada riittäväksi. Jos ulkoilupihalle pääsy edellyttää, että henkilökunta avustaa vankia, asiaa ei OA:n mielestä tule jättää sen varaan, että vanki oma-aloitteisesti selvittää asiaa ja pyytää tätä mahdollisuutta, vaan vangille tulee vankilaan saapuessaan kertoa, että hän voi saada henkilökunnalta apua osallistua ulkoiluun.

Kantelijan toiminta- ja liikkumismahdollisuudet olivat olleet rajoitetummat kuin muilla vangeilla, koska vankila ei soveltunut pyörätuolilla liikkuvalla henkilölle ja koska vankilalla ei ollut mahdollisuutta henkilökohtaisen avustajan järjestämiseen.

OA viittasi aikaisempaan päätökseen, jossa hän totesi pitävänsä lain vastaisena sitä, että pyörätuolilla liikkuvan vangin mahdollisuudet viettää aikaa sellinsä ulkopuolella ja mahdollisuudet osallistua toimintaan estyvät tosiasiaa lähes täysin hänen vammansa vuoksi. Liikuntarajoite ei saa johtaa siihen, että vanki viettää rangaistusajansa vammaisuudesta johtuen eristyksenomaisissa olosuhteissa.

Tässä tapauksessa kantelijan tilanne vaikutti olleen parempi, mutta kantelijan asema ei silti ollut ollut yhdenvertainen muiden vankien kanssa. Esimerkiksi kirjastoon ja liikuntatiloihin olisi tullut järjestää pääsy yhtä usein kuin muillekin vangeille, liikuntatiloihin ehkä useamminkin, koska kantelijan rangaistusajan suunnitelman keskeisenä tavoitteena oli ollut fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn ylläpito.

Vangilla ei suljetussa vankilassa ollut riittäviä ja vastaavia mahdollisuuksia toimintoihin ja vapaa-ajan viettoon kuin muilla vangeilla. Kun vanki sittemmin heinäkuussa 2016 päätettiin siirtää suljetusta vankilasta avolaitokseen, siirto voitiin toteuttaa vasta lokakuussa 2016, koska rikosseuraamusalueella ei ennen sitä ollut liikuntavammaiselle vangille soveltuvaa esteetöntä avolaitospaikkaa.

OA oli jo vuonna 2014 tekemällään päätöksellä todennut olevan perustuslaissa taatun yhdenvertaisuuden kannalta kestäväntä, jos pyörätuolilla liikkuvalla vangilla ei ole mahdollisuutta päästä avolaitokseen sen vuoksi, että esteettömiä avolaitospaikkoja ei ole (2871/2016*).